

MEJERIET I SVARTLÅ

Av Yngve Jansson, Svartlå

Jordbruket fungerade som självhushållning fram till att funderingarna kring ett kooperativ skulle bildas genom byggnation av ett mejeri i Svartlå. Det var Knut Hjalmar Nilsson som var den drivande kraften från starten till dess att mejeriet lades ned. Rune Nilsson, Knut Hjalmars son, har skrivit ner några reflektioner kring mejeriet. Han skriver:

”I Europa hade stormaktsaspirationer och nationella strömningar fått de två s.k. Balkan-krigen att bryta ut.

Knut Hjalmar Nilsson Dessa pekade framåt mot den ohyggliga katastrof, som skulle drabba Europa och världen efter skotten i Sarajevo i juni 1914. I Sverige var kung Gustaf V regent från 1907 och statsminister var Karl Staaf för andra gången från 1911. Hans stora problem var att i sparsamhetens tecken försöka radikalt lösa Sveriges försvarsfråga. Hans förslag mötte starkt politiskt motstånd. År 1913 var ett laddat år. Olyckskorpar kraxade”.

Svartlå Mejeriförening bildades vid ett sammanträde den 11 september 1913. Ordförande för sammanträdet var jordbrukskonsulenten K.S. Westelius från Luleå. Det stadgeförslag som antogs presenterades av länsmejerskan Anna Gustafsson, som också framlade den ritning till mejeribygnad, som godkändes vid mötet. Föreningen fick 44 medlemmar, som tecknade sig för sammanlagt 150 kor. Insatsbeloppet per medlem var 1 krona. Då mejeriföreningen måste belåna för mejeriets anläggning, beslöts att varje tecknad medlem till föreningens styrelse skulle lämna en revers på 25 kr per tecknad ko, som skulle läggas till säkerhet för det erforderliga lånebeloppet. Redan vid det konstituerande sammanträdet fick föreningen av handlanden A.F. Lundblad en tomt för mejeriet.

På föreningens sammanträde den 9 april 1914 kommer frågan upp om samgående med Harads. Det blir inget av, eftersom Svartlå- och Haradsbönderna inte kan enas om plats för mejeriet.

Mejeriföreningen utlyser anbud för byggnation av mejeribygnaden. I de handlingar som är tillgängliga finns två anbud, det ena från Nils Petter Fahlman i Havsträsk den 18 april 1914 på en totalsumma av 2760 kr. Det andra anbudet kommer från A.F. Isaksson i Harads på en totalsumma av 3400 kr.

I ett protokoll daterat den 4 maj 1914 skrivs kontrakt mellan Mejeriföreningen och Nils Petter Fahlman om uppförande av byggnaden. Arbetet skall påbörjas den 1 juli 1914 och vara färdigt den 1 november samma år. Skadestånd vid

försening utgår med ett belopp av 50 kr/vecka. Fahlman skall stå för kostnad av brandförsäkring under byggtiden.

Länsmejerskan Anna Gustafssons insats för mejeriet i Svartlå begränsar sig inte till hennes närvaro vid det konstituerande sammanträdet och förslagen där. Det är hon som bestämmer inventarierna. Hon anställer mejerska, troligen någon som varit elev eller auskultant vid Statens Mejeriskola i Björkfors.

Hon inriktar produktionen på Västerbottenost. När kristiden gör sig gällande, inreds på hennes förslag mejerikontoret till kök, samt ett par rum för uthyrning.

Vid det konstituerande sammanträdet tas enligt protokollet, daterat den 11 november 1913, beslut i § 20 enl. följande:

”beslöts att mejeriet skall vara färdigt att upptaga verksamheten den 1 november 1914”.

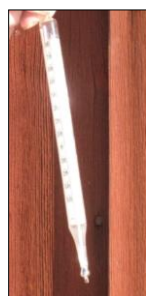
Från AB Baltic i Södertälje anländer följande inventarier till mejeriet den 1 december 1914:

Mejerskor. I mitten Svea Boström f. Johansson, Svartlå. Övriga okända.

Ångkamin för 2 kg tryck
Invägningsvåg Frej med vridbar ränna
1000 L ostkar
Ostpress för 6 ostar
Ostkniv 600x150 m/m, Alnarps modell
6 ostformar av stålplåt med patentlås samt bottnar, 350 x 260 mm
Ostgrep vanlig storlek
Sil för ostkaret
Torus-pump för handkraft, 1 ¼ tums diameter
Flaskspolare
Tryckkokare

(Se faktura på artikelns sista sida. Red.)

Svea Boström erhöll denna termometer, när hon blivit färdigutbildad mejerska. Den finns i dag i sonen Wigerts ägo som utetermometer på hans hus i Åkerby.

Redan från början siktar mejeriet in sig på mjölkförsäljning i Malmberget, eftersom gruvsamhällets konsumtion av mjölk är stor, men också Orten för stort O för osund konkurrens och ständig strid om mjölkpriserna. Svartlå Mejeri får pröva på både mjölkstrejk och en återförsäljare som inte betalar. De vänder sig till en särskild ombudsman, som Producentföreningen 1916 tvingats anställa, för att få ordning på mjölkaffärerna i Malmberget.

Den store avnämaren i Malmberget heter I. P. Isaksson, som tar stora kvantiteter oskummad mjölk, men tydligen inga mejeriprodukter. Hans förhållande till mejeriet är gott, så länge han sköter betalningarna. När dessa inte kommer i laga tid, blir det omedelbart slut med leveranserna från Svartlå. Isaksson dyker upp som ”gubben i lådan” i mejeriets bokföring.

Kooperativa Mjölkföreningen ”Enigheten”, i Malmfälten, till vilken leveranser från Svartlå också dirigeras, är inte länge enig med mejeriet, utan säger upp sitt avtal. Knut Hjalmar Nilsson får åka upp till Malmberget och försöka ordna nya kunder.

P. Eriksson i Kiruna köper också mjölk från Svartlå. Efter en leverans av 150 liter sur mjölk försvinner han snart ur bilden.

C. Kärnberg från Lakaträsk dyker upp som uppköpare 1916. Samma år säljer Svartlå också till Producentföreningen. Något senare figurerar O. Olsson i Gransjö och F. Lindmark i Ljuså. Mjölk går också till marketenteriet i Sandträsk.

Mjölk som inte säljs i Svartlå eller i närmaste omgivningar, levereras största delen av året med tåg från Gransjö. Dit skjutsas den av medlemmarna i tur och ordning enligt principen att varje medlem, som har häst, gör en resa för varje ko, medan de som inte har hästar utför dagsverken vid mejeriet. För transportern utgår 2 öre per liter mjölk. Sommartid fraktas mjölken med båt antingen med ”Edefors”, ”Turist” eller ”Primus” till Heden.

Västerbottenosten tillverkas, ystas och lagras till och från. Antagligen gör man även kryddad ost. Fakturor från mejeriet med ostlöpe, ostfärg m.m. upptar även rejäla kvantiteter kummin.

Med följande personer görs under åren ostaffärer: Gustaf Pettersson, J.A, Larsson, John Edegren, H. Kempe, Britta Mattsson, A. F. Lundblad, Frans Johansson och en Holmgren i Gällivare. Även Producentföreningen köper ost från Svartlå samt Kooperativa Handelsföreningarna i Svartlå och Harads.

Vissa tider finns mycket ost lagrad. Vid ett tillfälle finns för 800 kr, vid ett annat för 1700 kr. Vid sådana tillfällen försöker man avyttra osten till Intendenturen i Boden. Priset är 2 kr/kg, enligt vad styrelseprotokollen berättar.

Styrelsen anslår tapeter och gardiner till mejerskans rum och en julgåva på 5 kr utdelas, detta under 1915. Mejerskan Svea Johansson blir uppsagd när hon begär löneförhöjning och Ella Nilsson anställs för en summa av 25 kr/månad.

Mejeribygnaden

I mejeriets fastighet, som blir en inrättning för rum för resande, är omsättningen av hyresgäster stor. Från början ingår belysningen i trappuppgången, men sedan framgår, att hyresgästen själv får betala och även förhandla med patron Brattberg, om man skall bli tilldelad någon belysning i lägenheten.

Av de 70-tal styrelseprotokoll som nedtecknats, ser man att Svartlå Mejeriförening aldrig får ”luft under vingarna”. Styrelsen är ständigt sysselsatt med att försöka få fram pengar. Man tar lån som förnyas, och in-tecknar fastigheten. Ordförande får skapa nödlösningar och kontaktar landshövdingen om lån ur nödhjälpsfonden, eller avskrivning av ett sådant lån.

Vid ett tillfälle försöker man hyra ut mejeriet till Producentföreningen för 40 kr/mån. Vid ett annat, i april 1926, utlyses anbud i annonser i några tidningar utan resultat.

Under 1927 försöker man hyra ut nedervåningen till ett svagdricksbryggeri för en hyra av 10 kr/ rum och månad.

Enligt ett protokoll i oktober 1928 försöker man bättra på affärerna genom att slå sig på försäljning av konstgödsel.

Den 18 maj 1929 föreslår styrelsen slutligen debiteringen av 25 kr/ tecknad ko, som är medlemmarnas ansvarsförbindelse enligt stadgarna, och beslutet fastställs den 20 maj. Samtliga förbindelser inlöses inte. Landsfiskal Kristiansson kopplas in för indrivning.

Under tiden Svartlå mejeri verkar, är det Knut Hjalmar Nilsson, som har ansvaret för mejeriet. Han är en kraft i byn för kooperativet, som har en funktion

under den tid verksamheten pågår. Nilsson utses först till kassör i föreningen, men den 10 januari 1915, när A.F. Lundblad avsäger sig ordförande- och föreståndarskapet, tar Knut Hjalmar detta uppdrag. Hans uppgift som ledare för mejeriet innefattar uppgifter som förhandling med uppköpare, skötsel av bankaffärer, representation, skötsel av fastigheten och inte minst kontakt med myndigheter. Folk som kommer på besök i mejeriets ärenden bor hos Knut Hjalmar, som av föreningen får 1 kr eller i bästa fall 1.50 för mat och logi/gäst.

Mejeriet avvecklades till slut och fastigheten såldes till Knut Herbert Nilsson för 3400 kr. Sedan såldes inventarierna, dels vid ett par auktioner, dels under hand till Glommersträsk mejeri samt Producentföreningen i Luleå .

AKTIEBOLAGET BALTIC
 POST- & TELEGRAFADRESS: BALTIC
 SÖDERTELJE.

TELEGRAMCODER:
 5TH EDITION A.B.C.
 LIEBERS
 &
 VÅR EGEN

Södertelje den 1 dec. 1914.

Faktura till Öfre Svartlå Mejeriförening,
Öfre Svartlå.

Enligt Eder ben. order genom kontrakt
 hafva vi i dag för Eder v. räkning och risk med bantåg
 sinnet nedanstående varor till belopp Sw. 1.361:50 att betalas
 enligt kontrakt.

Högaktningfullt
AKTIEBOLAGET BALTIC
Anders Bergman, föreståndare

Exp. l. 2674.

1914				
nov.	27	An. 1 st.	ångkamin för 2 kg. tryck	365:--
		1 "	invägningsvåg Frej med vridbar ränna	240:--
		1 "	1000 ltr ostkar	395:--
		1 "	ostpress för 6 ostar	175:--
		1 "	ostknif 600 x 150 m/m, Alnarps modell,	17:--
		6 "	ostformar af stålplåt med patentlås samt bottnar, 350 x 260 m/m, å 13:25	79:50
		1 "	ostgrip vanlig storlek	6:--
		1 "	sil för ostkaret	15:--
		1 "	Torus-pump för handkraft, 1 1/4" diam.,	35:--
		1 "	flaskspolare	10:--
		1 "	tystkokare	15:--
				1.352:50
			Emballage för våg (återtages ej)	4:50
			D:o " ångkamin " "	4:50
				Kronor 1.361:50
				S. E. & O.

Öfver kärnältaren skola vi sedermera tillställa Eder faktura.